

HADTÖRTÉNELEM

DR. FÓRIZS SÁNDOR

Lengyel határőr hadtest 1924–1939

Az elmúlt néhány évben többször is felvetődött a határőrség és a honvédség viszonyának újragondolása. Szóba került, hogy a határőrség egésze vagy részei esetleg átkerülnének a honvédséghez. Akik ezt javasolták, a két világháború közötti és az 1946–47-es honvéd határőrökre hivatkoztak. A határőrség és a határőrizet területéről kevés információ jelenik meg, még a katonai kérdésekben jártasabbak sem ismerik igazán. Ki tudná megmondani, hogy egyik vagy másik ország határőrségét miért éppen úgy alakították ki, ahogy jelenleg működik? A tisztánlátást nehezíti, hogy majdnem minden ország határőrsége más szervezetben, eltérő módszerekkel látja el feladatát.

Finnország határőrsége hivatásos állományú, de minden határőrkerület rendelkezik egy sorállományú kisháborús századdal (az 1940-es háború tapasztalatai alapján). Izrael határőrsége az 1968-as arab-izraeli háború óta nem is teljesít szolgálatot az államhatáron, belbiztonsági feladatokat lát el. Más országoknak papírforma szerint nincs is határőrsége, valójában egyenruhában és fegyverrel látnak el szolgálatot a Pénzügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium, az Igazságügyi Minisztérium, a Közlekedési Minisztérium vagy éppen az Állambiztonsági Minisztérium irányítása alatt, de a Belügyminisztériumon belül is tartozhatnak esetleg önálló országos hatáskörű szervek a csendőrség, illetve a rendőrség kötelékébe. Tőlünk nyugatra a határőrök nem tartoznak a fegyveres erők kötelékébe, nincsenek honvédségi alárendeltségben. Hivatásos állományú rendészeti testületek.

Most is vannak olyan országok, amelyek a katonaságra bízák határaik őrzését. Ennek okát vizsgálva mindig különleges körülmények, feszült belső vagy külső, nemzetközi viszonyokat találunk. Jól példázza ezt a lengyel határőrség működése a két világháború között.

AZ ELŐZMÉNYEK ISMERETÉBEN

Lengyelországnak volt egy határőr hadteste 1924–1939 között, amely az ország keleti határait őrizte, s katonai jellegű szervként működött. Tevékenységéről valójában keveset tudunk. Miért ezt a megoldást választották? Meggyőződésem, a határőrség helyét, szerepét, tevékenysége jellegét hosszabb távon a szomszédos országokhoz fűződő politikai viszony határozza meg (Ebből a szempontból vizsgálva nézzük meg miként működött a lengyel határőr hadtest.)

Lengyelország 200 éves szétdaraboltsága után 1918 őszén visszanyerte függetlenségét. 1919. június 28-án aláírta a Versailles-i békeszerződést. Ezt követően kellett kijelölni azokat az országokat, amelyek a legtöbb szomszéd esetében, de főleg keleten, az ország történetében talán még sohasem voltak állandóak. A helyzetet súlyosbította a *nemzetiségi kérdés*: németek, litvánok, beloruszok, ukránok, zsidók, csehek éltek több millióan a lengyelekkel összekeveredve. Oroszországban tombolt a vörös-fehér háború. A földosztó bolsevik természetesen maga az „antikrisztus” volt a nagybirtokos vezetést is képviselő *Pilsudski* tábornok szemében. Ráadásul sokan buzgón élesztgették a hagyományos orosz-lengyel ellentétet, hogy ezen keresztül mérjenek csapást Szovjet-Oroszországra.

Ilyen körülmények között érthető, ha az ország határait nem mindenhol békés eszközökkel jelölték ki. Néhány vitatott terület hovatartozásáról ugyancsak népszavazást tartottak a Versailles-i békeszerződés előírásainak megfelelően. 1920-ban *Allestein* (Kelet-Poroszország déli része) és *Marienwerden* (Kelet-Poroszország délnyugati része) körzeteiben a lakosság Németországot választotta. 1921 márciusában Felső-Sziléziában is Németországra szavazott a választók 60 százaléka, de itt májusban felkelés robbant ki a Lengyelországhoz kerülésért azokban a járásokban, ahol jobbra lengyelek éltek. Októberben Felső-Szilézia területének mintegy harmadrésze Lengyelországhoz került.

A fő problémát a keleti határok meghúzása jelentette, hiszen ebben az irányban Lengyelország a történelem folyamán többször is előrenyomult, majd visszahúzódott. Curzon, akkori angol külügyminiszter javasolt egy, a nemzetiségi viszonyokat figyelembe vevő megoldást. Ez az úgynevezett „Curzon-vonal”, amely hozzávetőlegesen egyezik a mai keleti határokkal. Javaslatát azonban nem vették figyelembe, a helyzetet a fegyvereknek kellett megoldaniuk.

1920 áprilisában a lengyel csapatok benyomultak Ukrajnába és Belorussziába. Elfoglalták Kijevet és Minszket. Ezt követően *M. N. Tuhacsevszkij* frontparancsnok vezetésével megkezdődött a Vörös Hadsereg ellencsapása. Az orosz erők visszafoglalták Kijevet, majd július 4-én Minszket és a történelmi Lengyelország területén folytatták a támadást, majd 1920 augusztusában a Visztulánál vereséget szenvedtek. Megindult a lengyel ellentámadás, amelyet keleten a szovjetek állították meg. A váltakozó eredményű harcokat az 1921. március 18-i *rigai békeszerződés* zárta le.

Lengyelországnak sok korábbi területi igényéről le kellett mondania, de sikerült megtartania Nyugat-Ukrajnát és Nyugat-Belorussziát. Így a Curzon-vonal, amelyet az antant legfelsőbb tanácsa Lengyelország ideiglenes keleti hataraként ismert el, végül mégsem lehetett államhatár. Az új Lengyelország soknemzetiségű állam lett. Az ország területéből (388 ezer négyzetkilométerből) mintegy 180 ezer négyzetkilométer ukránok, beloruszok és litvánok által lakott vagy legalábbis vegyes terület volt. A 27 milliós lakosság majd egyharmada volt ukrán, belorusz, litván, zsidó, illetve más nemzetiséghez tartozó.

A rigai békeszerződést követően Nyugat-Belorussziában és Nyugat-Ukrajnában évekig tartó partizánháború alakult ki. A lengyel kormány ellen harcolók jelentős segítséget kaptak előszörben, fegyverzetben a szovjet területről. A határon fegyveresek szivárogtak be, néha több száz fős osztagok is mélyen behatoltak az ország belsejébe. Támaszkodtak a helyi nemzetiségi mozgalmakra, támadták a lengyel kormány és hadsereg intézményeit, rombolták a háború alatt amúgy is tönkrement infrastruktúrát. Ilyen körülmények között született döntése egy, a keleti határok őrzését-védelmét ellátó szervezet felállításáról.

A HADTEST SZERVEZETE, VEZETÉSE

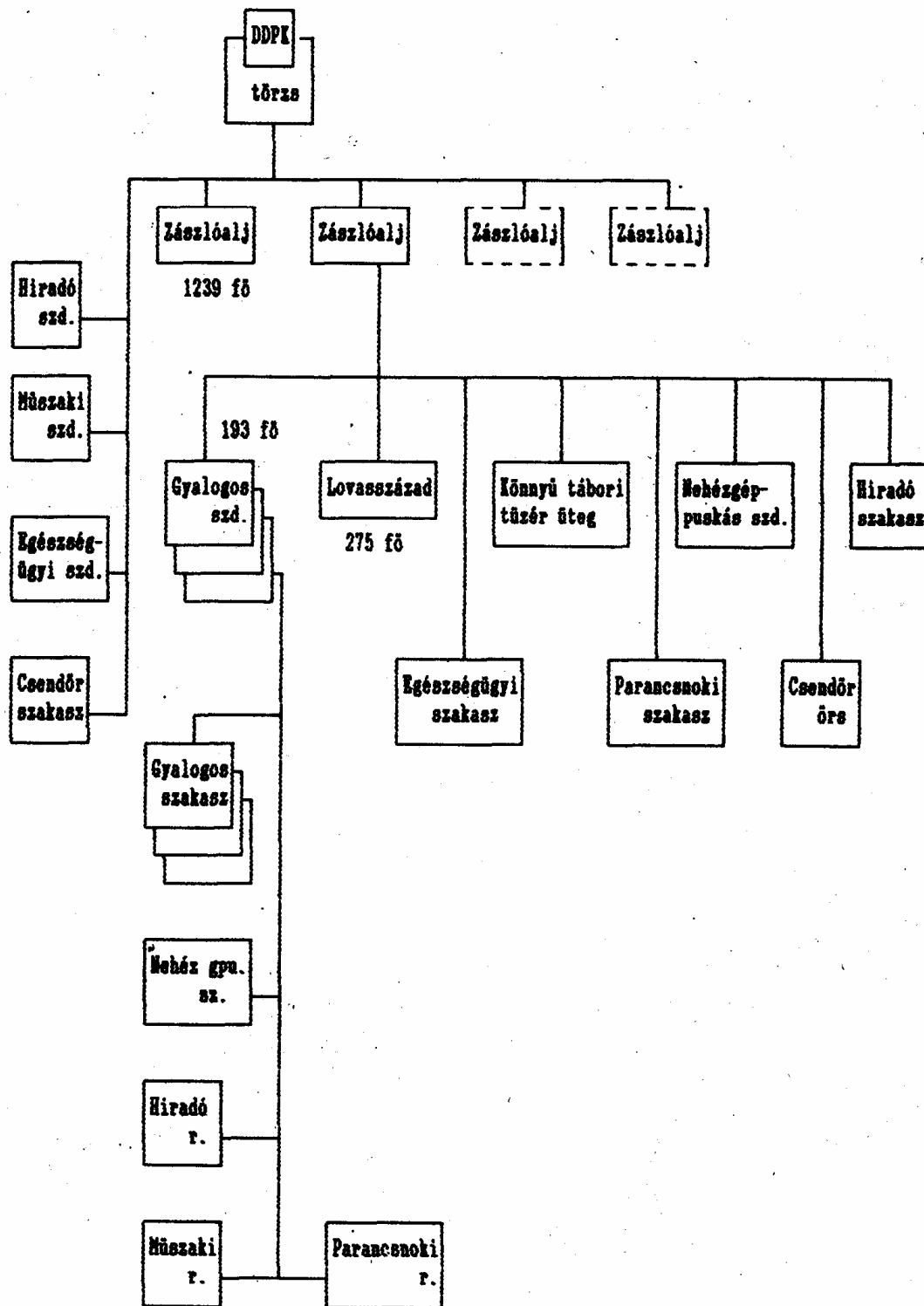

A határőr hadtest olyan önálló magasabbegység volt, amely határőrizeti és ellátási kérdésekben a Belügyminisztérium alárendeltségébe, a felszerelését, a kiképzését, a személyi és fegyelmi kérdéseket illetően a Hadügyminisztérium illetékességébe tartozott. Élén tábornoki rangú parancsnok állt, helyettese a törzsfőnök volt. A hadtest parancsnoksága Varsóban állomásozott, szervezetileg osztályokra tagolódott. Ilyen osztályok voltak: általános szervezési, gyalogsági, lovassági, tüzérségi, híradó, műszaki, egyházi ügyek, fegyverzeti és felszerelési, kiképzési, egészségügyi, elhelyezési-pénzügyi és élelmezési, igazságügyi, csendőr, kiegészítési, ellenőrzési, mozgósítási.

1924-ben felállították az első három dandárt: az 1. dandárt a Kolinien határszakaszon; a 2. dandárt a Novgorodek K. határszakaszon; a 3. dandárt pedig a Vilna K. határszakaszon. 1925-ben két további kezdte meg a tevékenységét; a 4. dandár a Tavropol határszakaszon és az 5. dandár a Kolesic határszakaszon.

1926 márciusában felállították a 6. dandárt, amely a lengyel-litván és a lengyel-lett határ őrzését vette át. A két határszakasz összesen 558 kilométer volt. Ezeket a rendszabályokat részben a feszült lengyel-litván viszony miatt (Vilna hovatartozásának kérdése), részben azért

A HATÁRÓR DANDÁR SZERVEZETE

foganatosították, mert a lengyel-szovjet határon alkalmazott szigorításokat követően a határsértők Litvánián és Lettországon keresztül szivárogtak be Lengyelországba.

1927 novemberében a határőr hadtest egységei átvették a lengyel-keletporosz határ őrzését *Suwalki* térségében és a lengyel-román határt a Dnyeszter vonalában. Ezzel az államhatár hossza, amelyet a határőr hadtest őrzött, összesen 2176 kilométerre nőtt (Lengyelország államhatárának teljes hossza akkor 5116 kilométer volt).

A hadtestparancsnokság közvetlen alárendeltségébe tartozott: ^{hét} ~~hat~~ határőrdandár, amelyek a keleti határ mellett állomásoztak; *egy hivatásos gyalogtiszti iskola; egy tartalékos gyalogostiszti iskola; egy lovassági tiszthelyettesi iskola és egy kutyavezető és kutyakiképző iskola.* (Az egyes határőr dandárok szervezetét a mellékelt ábra szemlélteti.)

Fegyverzet:

A *lövészállomány* „Mauser 24” típusú, lengyel gyártmányú puskával, oldalfegyverrel, kézi-gránáttal rendelkezett. A felszereléshez gyalogsági ásó, tölténytáska, hátizsák, sátorlap tartozott. Mindezek jobb minőségben, mint a lengyel hadsereg csapatainál. A *nehézgéppuskás században* 6 géppuskát, 65 páncéltörő puskát és 4 aknavatót rendszeresítettek. A zászlóalj négyszakaszos lovasszázada alapfelszerelése a karabély és a szablya, a lovasraj rajfegyvere a könnyűgéppuska volt, amelyet külön lovon szállítottak. A zászlóalj könnyű tábori ütege 4 fogatolt löveggel (76 mm-es tábori ágyú) és egy nehézgéppuskás szakasszal (2 géppuska) rendelkezett. A gyalogosraj képezte az alap szolgálati egységet. Állományába 19 fő és 1 géppuska tartozott.

A *csendőrség* a fegyelmi ügyekben az azonos szintű parancsnok alárendeltségébe tartozott. Feladatuk az elfogott határsértők kihallgatása és a határ innenső, valamint a túlsó oldalán „hálózat” – felderítő szervezet – működtetése volt. Mindehhez speciális kiképzésben részesültek.

A *lengyel határőr hadtest katonai elvek alapján szervezett és vezetett állandó készenlétű kötelék volt.* Az itt szolgálók illetménye 25 százalékkal haladta meg a hadsereg-átlagot. A hadtesthez szolgálatra csak az átlagosnál jobban felkészült tiszteket és tiszthelyetteseket vezényeltek. Az állományt a megfelelő értékelést követően a katonai alakulatoktól válogatták össze, miután kiképzésük ott már befejeződött. Szokásossá vált, hogy a hadtesthez csak olyanokat vezényeltek, akik Nyugat- és Közép-Lengyelországból, paraszt- vagy kisiparos családból származtak, ugyanis feltételezték, hogy őket nem érte kommunista befolyás, propaganda. Mielőtt egy, a szakmai követelményeknek megfelelő tisztet a hadtesthez vezényeltek volna, megvizsgálták, található-e családjában kommunista befolyás alatt álló személy, illetve él-e közeli hozzátartozója a Szovjetunióban. A *fiatal tisztek számára a további katonai pályafutás előfeltétele volt két év szolgálati idő letöltése a határőr hadtestnél.* A hadtest mindezekből következően kitűnő személyi állománnyal rendelkező elit magasabbegység lett.

SZOLGÁLAT ÉS FELADATOK

A szovjet-lengyel határ lengyel oldalán nem épült műszaki zár. A határt határárkok és nyiladékok jelezték. Kishatárforgalom nem működött.

A határőr hadtest által őrzött államhatár északi részén – a Pripjatyi mocsarakat véve középnek – nagy, erdős területek voltak. A középső rész (Pripjaty mocsarak) csak néhány téli hónapban és csak kemény hideg esetén volt járható. Délen a podóliai és volhiniai alföld bár nem jelentett különösebb akadályt a határsértőknek, de őrizni is jól lehetett a határszakaszt. *A földrajzi adottságok különbözősége miatt az egyes szakaszokon a határőrizetben is eltérő erőket kellett alkalmazni.* Az északi szakaszon 3, a középsőn 1, délin 2 dandár helyezkedett el.

A határőrizet alapegysége a *zászlóalj* lett. A zászlóalj állomáshelye körülbelül 30 kilométerre volt az államhatártól. Ez kiindulópontként szolgált a határra induló alegységeknek. A zászlóalj az államhatárt turnuisszerűen őrizte:

- 1/3-a a zászlóaljnak szolgálatban,
- 1/3-a az állomáshelyén tartalékban (raidókészültségben),
- 1/3-a az állomáshelyén pihenőben volt.

Határőrizeti szolgálatba nemcsak a zászlóalj gyalogos, hanem nehézgéppuskás századait és tüzerütegeit is vezényelték. A nehézfegyverek ilyenkor az állomáshelyeken maradtak. A lovasszázadokat nem alkalmazták az államhatár közvetlen közelében. Feladatuk a második és harmadik vonal őrzése lett. Minden zászlóalj, erejétől és a terep jellegétől függően, az államhatár meghatározott szakaszát őrizte. A szolgálatban lévő század ennek megfelelően egy kisebb terepszakaszt kapott. *Ezzel a beosztással, váltásszerűen, az államhatáron mindig alegységek teljesítették szolgálatot.*

A hadtestnek az államhatár mentén határőrizeti célra kiépített őreépületei voltak az őrségek elhelyezésére, boxok a szolgálati és őrkutyák részére, postagalamb-állomásokkal, figyelőtornyokkal. A határszakasz fontosságától függően az őrs épületekben raj- vagy szakaszerő helyezkedett el. Minden őrségben lévő raj a szomszédos rajok, őrségek irányába járőröket küldött ki, akiket találkozással ellenőriztettek, s a szomszédos őreépületbe történő beérkezést és az onnan történő visszaindulást a járőrök telefonon jelentették. *A járőrök 3 fősek voltak, menetvonalukon egymást kölcsönösen biztosították. A szolgálat biztonságát járőrökutyákkal növelték.*

Az őrségek figyelőtornyaiba éjjel-nappal figyelőt vezényeltek, aki a határon észlelt minden eseményt azonnal jelentett. Ha az őrs lövéseket vagy fényjelzést észlelt, a saját és a telefonon értesített rajoktól járőröket küldtek ki és jelentették a századparancsnoknak, aki riadóztatta a zászlóaljknál készenlétben lévő lovas rajt., hogy határincidens esetén elegendő erő álljon rendelkezésre. Az átcsoportosítás nyáron úgy történt, hogy minden lovas mögé fölültek egy gyalogost, télen pedig a nagy hóban minden lovas 5-6 gyalogost húzott maga után sítalpon. *A határon a szolgálat 24 óráig tartott.* Ezután az alegységet leváltotta a zászlóaljtól eddig készenlétben lévő kötelék. A leváltottak pihenőbe mentek, míg az eddig pihenőben levők készenlétbe kerültek.

A lovasság a második vonalat őrizte, amely a határral párhuzamosan 10 kilométeres mélységben húzódott. Az őrzés lényegében a zászlóaljtól kiküldött lovasjárőrökkel történt. Ezek menetvonalán úgynevezett lovas jelentőpontok helyezkedtek el, ahonnan a járőrök jelentették az érkezést, a továbbindulást, az eseményeket. A jelentőpontok a hadtest által telepített és a környéken élő, megbízható helyi lakosoknál elhelyezett telefonokból álltak. A határőrizet harmadik vonalát szintén lovasjárőrök alkották, akik a észlelt eseményeket az állomáshelyükre jelentették.

Ha a határsértőnek sikerült mindhárom vonalon átjutnia, még mindig fenyegette az a veszély, hogy feltartóztatja a helyi rendőrség, vagy a hadtest valamelyik hálózati segítője észreveszi. Amennyiben nagyobb fegyveres csoportnak végig sikerült a első két vonalon átjutnia, *bevetették a zászlóaljnál lévő nehézfegyverekkel felszerelt alegységeket.* A fegyveres csoportot két szomszédos zászlóalj lovasszázadával és a mögéjük felültetett gyalogsággal a határ irányából körbezárták és több alegységgel együttesen megtámadták.

A minden szinten meglévő *híradóalegységnek* (rajnak, szakasznak, századnak) a határszakaszon lévő híradóberendezések kiszolgálása, újak létesítése volt a feladata. A műszaki raj a híradórajhoz hasonlóan az alegységgel együtt ment határőrizeti szolgálatba. Feladata volt a menetvonalak karbantartása és részvétel a tényleges járőrszolgálatban.

A határőr hadtest felelt a határterületen a rend fenntartásáért. A határterületen történő tartózkodáshoz, a törvény szerint, engedélyért kellett folyamodni. A tartózkodási engedélyt, a nem itt lakók részére, a területi tanács a mindenkori határőrparancsnok egyeztetésével adta ki.

A Hadügyminisztérium 2. osztálya (katonai elhárítás) gyakran vette igénybe a határőr hadtestet. Ez nem azt jelenti, hogy a hadtest titkosszolgálati feladatot látott el, hanem a 2. osztály tisztjeit vezényelték *kellően fedve a hadtesthez, különböző feladatok ellátására.* Számunkra hasznosak voltak a hadtest tapasztalatai és kapcsolatai a helyi lakossággal. A körülmények kedveztek saját ügynökeik álcázására, ha azok a határterületet tanulmányozták, és azokat a hadtest által megbízhatónak jelzett üzemekben, kereskedőknél helyezték el. *Saját titkosszolgálatával a határőrhadtest nem rendelkezett.* Mindenesetre volt egy úgynevezett „V” személy-hálózatuk az információk szerzésére.

A hadtest *számottevő kulturális és szociális munkát végzett,* különösen a fejlődésben elmaradt kelet-lengyel határterületek lakossága körében. A helyi tanárokkal együttműködve továbbképző tanfolyamokat szerveztek, és más módon is – például híd- és útépítés – igyekeztek

segíteni a helyi lakosságnak. Magától értetődik, hogy ezeket a törekvéseket politikai célok mozgatták, ezzel a tevékenységgel segítőköt kívántak szert tenni.

A HADTEST MEGSZŪNÉSE

A sorkatonai szolgálat letöltése után a leszereltek tartalékállományba kerültek, ők a lengyel hadseregben szokásos tartalékos gyakorlatokat a hadtestnél teljesítették. A mozgósítási tervek értelmében az ellenség betörése esetén a határőr hadtest minden erővel feltartóztatta volna az ellenséget mindaddig, amíg a hátszágban folyik a mozgósítás. Ezt követően a hadtestet a hadsereg alárendeltségébe kívánták helyezni. A mozgósított állomány az előre kijelölt mozgósítási pontokon gyülekezett, ahol megalakították a hadtest újonnan felállított kötelékeit.

A lengyel határőr hadtestet szétszúzta az 1939. szeptemberi szovjet támadás. Negyedszázados működése a katonai jellegű határőrizet érdekes példája volt. Létrejöttét a lengyel-szovjet határon kialakult sajátos katonapolitikai helyzet indokolta. Az ország más viszonylatú határait, ahol a kapcsolatok a szomszéd államokkal rendezettek voltak, a vámország őrizte. A hadtest működése egyben kísérlet volt a rendőrségi és katonai feladatok együttes szervezettel történő megoldására, amelyet ott és akkor a különleges körülmények indokoltak.

IRODALOM

História plusz, 1992/11. Glatz Ferenc: A kisebbségi kérdés Közép-Európában tegnap és ma.

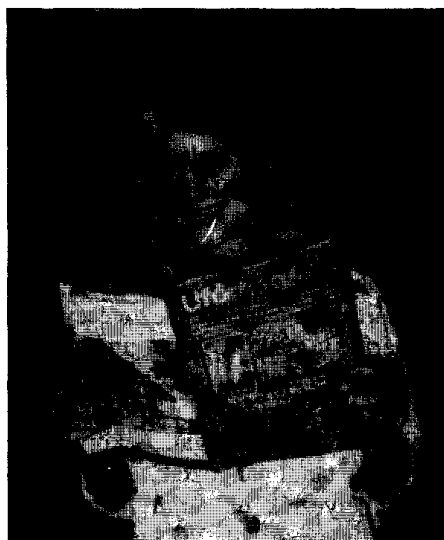
Günter Dickten: Grenzsicherung gestern und heute. Osan Kiadó.

Perényi József: Lengyelország története. Gondolat Kiadó.

Lengyel István: Oroszország-Szovjetunió (1917–1939). IKVA Könyvkiadó.

Világtörténet, VIII. kötet. Kossuth Könyvkiadó.

Érdeklik Önt a rejtélyes, megmagyarázhatatlan

**jelenségek, az
azonosítatlan
repülő tárgyak,
a parapszichológia?
Ha igen, akkor
feltétlenül olvassa
a havonta megjelenő
UFÓMAGAZIN**

című ismeretterjesztő folyóiratot!